

Профессор **М.Э.Умарходжаев**

ТЕРМИН ВА СОҲА АТАМАЛАРИГА ТУРЛИ ЛУҒАТЛАРДА БЕРИЛАДИГАН ИЗОҲЛАР ТЎҒРИСИДА

Термин ва соҳа атамалари луғатлари, тилни ривожлантириш ва унинг аниқлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Улар мукамал ва тўғри изоҳланиши керак, чунки улар фақат тилнинг назарий қоидаларини эмас, балки амалий фаолиятларнинг ҳам тушунарли бўлишини таъминлайди. Шу сабабли, термин ва соҳа атамаларига бериладиган изоҳлар ўзининг аниқлиги ва маъно чегараларига эга бўлиши шарт.

Термин ва соҳа атамаларининг маъноси ҳақида сўз юритадиган бўлсак, Термин — маълум бир фан, соҳада ёки иш фаолиятида қўлланиладиган аниқ ва махсус маънога эга сўздир. Масалан, “математика”, “фармакология”, “психология” каби сўзлар махсус фаолиятлар билан боғлиқ бўлиб, уларнинг маъноси умумий тушунчадан фарқлидир.

Соҳавий атамаларнинг бошқа сўзлардан фарқи шундаки, улар маълум бир соҳа ёки фаолият билан чамбарчас боғланган ва умумий сўзларнинг маъносини чуқурлаштиради. Масалан, “дерматология” тиббиёт соҳасидаги махсус атама бўлиб, унинг маъноси умумий “терапия” ёки “соғлиқни сақлаш” каби сўзларга нисбатан аниқ ва чеклангандир.

Умумфилологик луғатларда, одатда, сўзларнинг умумий ва кенг маъноларига эътибор қаратилади. Улар оддий тилдаги атамаларни изоҳлашга йўналтирилган бўлиб, соҳавий аниқликдан кўра кенг қамровли изоҳлар берилди. Мисол учун, “хавф” сўзи умумфилологик луғатда жуда умумий маънода тушунтирилади, аммо медицинанинг бирон бир соҳасида ёки психологияда унинг маъноси аниқроқ бўлиши мумкин.

Техник ва фан луғатлари, ўз навбатида, соҳага оид атамаларни катта аниқлик билан тушунтиради. Уларда атамаларга тўғри ва аниқ тавсифлар беришга алоҳида эътибор қаратилади. Масалан, компьютер фанини олиш мумкин: “RAM” — бу “оператив хотира” атамасининг коди ва техник маъносини изоҳлайди.

Академик луғатларда соҳа атамаларининг аниқ мазмунини тушунтиришда илмий тизимлар ва назарий асослардан фойдаланилади. Илмий луғатларда кўпинча фаннинг тараққиётга эришган аниқ кўрсаткичлари ва назорат тизимларига мувофиқ изоҳлар берилди. Масалан, “квантум физикаси” атамаси илмий луғатда ёки манбада аниқ ва белгилаб қўйилган маънода келади.

Термин ва соҳа атамалари замон билан ўзгариши мумкин. Масалан, янги илмий-технологик изланишлар ва инновациялар натижасида янги атамалар пайдо бўлади, ёки мавжуд атамалар ўз маъносини кенгайтиради. Бу эволюция жамиятнинг интеллектуал ва амалий эҳтиёжларига жавоб бериш мақсадида олиб борилади.

Яна бир жиҳатга эътибор қаратиш лозимки, бир хил термин ва атама турли луғатларда фарқли тарзда изоҳланиши мумкин. Бу луғатларнинг мақсади ва аудиториясининг фарқлигидан келиб чиқади. Масалан, бирор фаннинг луғатдаги атамаси аниқ ва чуқур изоҳланса, умумфилологик луғатларда у оғир тушунарсиз бўлиши мумкин. Шунинг учун соҳа атамаларига бериладиган изоҳлар фақат тилнинг аниқлиги учун эмас, балки муайян соҳадаги мутахассислар учун ҳам муҳимдир. Масалан, ўзбек тилининг изоҳли луғатида “ғишт” сўзи қуйидаги изоҳланган:

ҒИШТ – Қолип ёрдамида лойдан тўртбурчак шаклда қуйиладиган қурилиш материали.¹

Юқоридаги изоҳ жуда ҳам умумий бўлган, агар ушбу сўз қурилиш материаллари луғатида берилганда қуйидагича таърифланган бўлар эди:

ҒИШТ – қурилишда ишлатиладиган катта, квадрат ёки бошқа шаклдаги, одатда лой, бетон ва бошқа маҳсулотлардан ясалган мустаҳкам материалдир. Ғиштлар қурилиш учун муҳим материал бўлиб, улар асосан бино ва деворларни барпо этишда, йўллар ва пиёдалар учун тегишли йўлакларни яратишда ишлатилади. Уларнинг ўлчамлари стандартлаштирилган бўлиб, бу уларни бир-бирига мос келишига ва осонлик билан ўрнатилишига имкон беради. Ғиштлар иссиқлик ва намликка қарши жуда мустаҳкам, уларнинг қаттиқлиги, сақловчанлиги ва енгиллиги қурилишда уларни кенг қўллашга ёрдам беради. Ғиштлар одатда қурилиш, архитектура, ва инженерлик соҳаларида муҳим рол ўйнайди.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, термин ва соҳа атамаларига турли луғатларда берилган изоҳлар тилнинг аниқлиги ва тушунарлилиги учун катта аҳамиятга эга. Луғатлар орқали билимни системалаштириш, янги маълумотлар билан тўлдириш ва шу каби соҳага оид муаммоларни ҳал қилиш мумкин. Турли луғатлар турли манфаатлар ва эҳтиёжларни ҳисобга олиб, атамаларга махсус ва аниқ изоҳлар беришлари зарур.

---

¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. А.Мадвалиев таҳрири остида (2006-2008) 451 – бет.